

UYGUR MUHEBBET KOŞAKLARI (AŞK ŞİRLERİ)NIN YAPISAL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE

*Alimcan İNAYET**

ÖZET

Uygur halk şiirinde “muhebbet koşakları” diye adlandırılan aşk şiirleri gençlerin birbirlerinden hoşlanma, birbirlerini sevme, birbirlerine aşık olma duygularını, ayrıca sevenlerin çeşitli sebeplerle birbirlerinden ayrı kalma, ayrılma ve uzaklaştırılmasından duyduğu hasret, üzüntü, sitem, kaygı ve dertlerini dile getiren şiirlerdir. Bu şiirler Anadolu Türk halk şiirinin pek çok özelliğini bünyesinden barındırmaktadır. Bu makalede söz konusu özelliklerden biri olan şekil özellikleri üzerinde durulacak, Uygur aşk şiirlerinin nazım biçimleri, mısra yapısı, hece yapısı, kafiye yapısı ve durak yapısı incelenecektir.

Anahtar kelime: Uygur, koşak, muhebbet, mani, koşma

A STUDY ON THE STRUCTURAL PROPERTIES OF UYGHUR MUHEBBET KOŞAKLARI (LOVE POETRY)

ABSTRACT

Love poetries which is called as “muhebbet koşakları” in Uyghur folk poetry explore the feelings of young people who have mutual feelings for each other, like or fall in love with each other in addition to feelings of missing, sorrow, complaint, worry and problems of the lovers who separate or fall apart from each other. This type of poems contains lots of the properties of Anatolian Folk poetry. In this paper, patterns of from, one of these properties, will be mentioned and Uyghur love poetry's verse style, verse structure, syllable structure, rhyme structure and caesura structure will be analyzed.

Keywords: Uyghur, koşak, love, mani, folk poem.

Uygur halk şiirinde “muhebbet koşakları” diye adlandırılan aşk şiirleri gençlerin birbirlerinden hoşlanma, birbirlerini sevme, birbirlerine aşık olma duygularını, ayrıca sevenlerin çeşitli sebeplerle birbirlerinden ayrı kalma, ayrılma ve uzaklaştırılmasından duyduğu hasret, üzüntü, sitem, kaygı ve dertlerini dile getiren şiirlerdir. Uygur halk şiirinin büyük bir kısmını teşkil eden bu şiirlerde bir taraftan gerçek aşık yüceltilir, aşka bağlılık, vefakârlik övülür, kavuşma ve mutlu aile kurma arzusu yoğun olarak işlenirken, diğer taraftan bu aşka engel olan kara güçlerle vefasızlık, vicdansızlık, sahtekârlık ve

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, elmek: alim1962@hotmail.com

ahlaksızlık tenkit edilir ve bunlara lanet okunur. Halkın bireysel özgürlük isteklerini de yansıtan bu şiirler, işlevsel olarak gençleri gerçek aşka yönlendirir, aşka saygı duymayı, değer vermeyi, ahlaklı olmayı öğretir. Bu şiirler aynı zamanda Anadolu Türk halk şiirinin pek çok özelliğini bünyesinden barındırmaktadır. Burada sadece bu şiirlerin yapısal özellikleri üzerinde durulacak, muhteva özellikleri ise bir başka çalışmada ele alınacaktır.

1. Uygur Muhebbet Koşakları¹ (Aşk Şairleri)nın Nazım Şekilleri

1. 1. Maniler

Mani halk şiirinde 7 heceli 4 mısradan oluşan, dörtlük içinde anlam bütünlüğü olan, genellikle *aaba* veya *abcb* şeklinde kafije düzenine sahip, belli bir ezgiye bağlı olmayan bir nazım şeklidir. Uygur sahasında “koşak” terimiyle ifade edilen bu nazım şecline Anadolu sahasında “manı” denmektedir. Uygur muhebbet koşaklarının büyük çoğunluğu mani nazım şekliyle düzenlenmiştir.

<i>Gül écildi baglarda,</i>	Ciçek açtı bağlarda,
<i>Yamgur yağıdı taqlarda.</i>	Yağmur yağdı dağlarda.
<i>Yarnı söysem bolmamdu,</i>	Yâri sevsem olmaz mı,
<i>Bundak yahşı çağlarda.²</i>	Böyle güzel çağlarda.

<i>Etim bar, igerim yok</i>	Atım var, eyerim yok,
<i>Boynumda tumarım yok.</i>	Boynumda muskam yok.
<i>Yer-asman guvah bolsun,</i>	Yer ve gök tanık olsun,
<i>Sendin özge yarım yok.³</i>	Senden başka yârim yok.

Bu örnekler klasik mani örnekleri olup, Uygur muhebbet koşakları içerisinde maninin diğer çeşitleri de söz konusudur. Bunların biri *abcb* kafije düzenine sahip maniler olup, bunlar manilerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

<i>Alma satkılı çıksam,</i>	Elma satmaya çıksam,
<i>Kızılımını tallaydu.</i>	Kırmızısını seçiyor.
<i>Alemde kişi yoktek,</i>	Dünyada başka insan yokmuş gibi,
<i>Köñül sizni halaydu.⁴</i>	Gönlüm sizi çekiyor.

<i>Dutar çélip oltursam,</i>	Dutar ⁵ çalarak otururken,
<i>Hiyalımgā sen keldiñ.</i>	Hayalime sen geldim.
<i>Derdiñ bolsa éyt, yarım,</i>	Derdin varsa söyle, yârim,
<i>Muñdaşkılı men keldim.⁶</i>	Konuşmaya ben geldim.

¹ Uygur halk edebiyatında “koşak” terimi geniş anlamda “halk şiiri”, dar anlamda “manı”, “koşma”, “beyit” ve “TÜRKÜ”yü ifade etmektedir. Yanlış anlamalara sebep olmaması için makalemizde bu terimi aynen kullandık. Ayrıca Uygur Türkçesinde “muhebbet” sözcüğü “sevgi” ve “AŞK” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “muhebbet koşakları” terimi Türk halk şiirindeki “AŞK TÜRKÜLERİ” ve “SEVDA MANILERİ”ni de kapsar.

² Uygur Helk Koşakları 3, Sincang Helk Neşriyatı, Ürümcü, 2006, s. 1

³ Uygur Helk Koşakları 3, s. 6

⁴ Uygur Helk Koşakları 3, s. 7

⁵ Uygur Türkleri arasında kullanılan İki telli bir çalgı.

Maniler arasında ilk mısrası 7, ikinci mısrası 5 heceli olan maniler de bulunmaktadır. Diğer Türk boyaları arasında da bulunan bu manilere Doğan Kaya “çift ölçülu maniler” demektedir.⁷

<i>Kara çirağ tüvide,</i>	Kara çirağ altında,
<i>Uçar pervane.</i>	Uçar pervane.
<i>Yarım séniñ işkiñda,</i>	Yârim senin aşkınlâ,
<i>Boldum divane.</i>	Oldum divane.

<i>Divane bop, zar yiğlap,</i>	Divane olup inleyip,
<i>Çalimen ravap.</i>	Çalarım rebap.
<i>Yamğur boldı köz yaşlırum,</i>	Göz yaşlarım yağmur oldu,
<i>Yürikim kavap.</i> ⁸	Yüreğim kebap.

Bunların ilk mısrası 8, ikinci mısrası 5 heceli olanları da vardır.

<i>Altunmikin, küümüşmikin,</i>	Altın mıdır, gümüş müdür,
<i>Saldım bilekke.</i>	Taktım bileğe.
<i>Yeñi tutkan yarnıñ oti,</i>	Yeni sevdalandığım yârin ateşi,
<i>Tegdi yürekke.</i>	Değdi yüreğe.

<i>Yaz boluptu, küz boluptu,</i>	Yaz olmuş, güz de gelmiş,
<i>Sarǵaydı üzüm.</i>	Sarardı üzüm.
<i>Yar ketkenge işenmeymen,</i>	Yârin gittiğine inanmam,
<i>Körmidi közüm.</i> ⁹	Görmedi gözüm.

Bunlar arasında ilk mısrası 7, ikinci mısrası 4 heceli olanları da bulunmaktadır ki, bunlar daha çok “yar-yar” veya “yar senem” diye bilinen koşaklarda rastlar.

<i>Yığlıma kız, yığlıma,</i>	Ağlama kız, ağlama,
<i>Toyuñ boldı. (yar-yar)</i>	Düğünün oldu. (yar yar)
<i>Altun güllük köşüge,</i>	Altın güllü köşkün,
<i>Öyüñ boldı. (yar-yar)</i>	Evin oldu. (yar yar)

<i>Yığlıma kız, yığlıma,</i>	Ağlama kız, ağlama,
<i>Bağrim yara. (yar-yar)</i>	Bağrim yara. (yar yar)
<i>Söyginige tegmigenniñ,</i>	Sevdığıne varmayanın,
<i>Behiti kara. (yar-yar)¹⁰</i>	Bahçı kara. (yar yar)

⁶ Uygur Helk Koşakları 3, s. 58

⁷ Doğan Kaya, Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ yayınları, Ankara, 2007, s. 479-480

⁸ Uygur Helk Koşakları 3, s. 116

⁹ Uygur Helk Koşakları 3, s. 169

Uygur muhebbet koşakları arasında *aabb* kafiye düzenine sahip maniler de vardır ki, bunlar sanki iki beyit (ikili)in yan yana gelmesiyle oluşturulmuş gibidirler.

<i>Készin kara, készin kara,</i>	Kaşın kara, kaşın kara,
<i>Készindin közüñ kara.</i>	Kaşından gözün kara.
<i>Kirpikiñdin nurlar tamar,</i>	Kirpiğinden nurlar damlar,
<i>Söysem yürikim kanar.</i>	Öpsem yüreğim kanar.

<i>Kiçikkine kara köz,</i>	Küçük kara göz,
<i>Tili tatlık, şérin söz.</i>	Dili tatlı, şırın söz.
<i>Uçup ketti öyümđin,</i>	Uçup gitti evimden,
<i>Gayip boldı közümdin.¹¹</i>	Kayboldu gözümden

Bunlar dörtlük şeklinde düzenlenenebildiği gibi, ikili şeklinde de veya ardı ardına gelecek şekilde de düzenlenlenebilir. Buradaki durum düzenleyenin veya yazıya geçirenin keyfine bağlıdır. Bunlara mani demek ne derecede doğrudur, bu husus tartışılmalıdır. Doğan Kaya bu tür örneklerle mani demiştir.

Men Hızır'ın kuluyam	Tayı bayçıya battı
Boz atının çuluyam	Hızır yanında yattı
Hızır gitti hayınan	Hızır-Nebi Hızır İlyas
Bir kulanca tayınan	Bitti çiçek oldu yaz ¹²

Uygur muhebbet koşakları içerisinde bu tür mani örnekleri pek fazla değildir.

Bunların dışında, ayrıca zincirbent maniler de söz konusudur. Zincirbent manilerde ilk dörtlüğün son mísrası 2. dörtlüğün ilk mísrasında tekrarlanır.

<i>Aydın ayrılmaymen,</i>	Aydan ayrılamam,
<i>Ay yüzüñni körgende.</i>	Ay yüzünü gördüğümde.
<i>Eyminip karalmaymen,</i>	Çekinip bakamam,
<i>Koşumañ türülgende.</i>	Kaşlarını çattığında.

<i>Koşumañ türülgende,</i>	Kaşlarını çattığında,
<i>Rencigenmidiñ mendin?</i>	Gücenmiş miydin benden?
<i>İşençim saña kamil,</i>	Sana güvenim tamdır,
<i>Ümid üzmidim sendin.</i>	Umut kesmedim senden.

<i>Ümid üzmidim sendin,</i>	Umut kesmedim senden,
<i>Levzide turar yar dep.</i>	Sözünde durur yâr diye.

¹⁰ Uygur Helk Koşakları 4, Şincang Helk Neşriyatı, Ürümcî, 2006, s. 327

¹¹ Uygur Helk Koşakları 2, Şincang Helk Neşriyatı, Ürümcî, 2006, s. 69

¹² Doğan Kaya, age, s. 472

*Başkıga köz salmadım,
Amrikim, séni bar dep.*

Başkasına bakmadım,
Sevgilim, seni var diye.

*Amrikim, séni bar dep,
Bérip meleñde oynaymen.
Meleñde körünmisen,
Tañ atkuçe oylaymen.*

Sevgilim, seni var diye,
Gidip mahallende oynarım.
Mahallende gözükmüşsen,
Sabaha kadar düşünürüm.

*Tañ atkuçe oylaymen,
Çüşümge kirer yar dep.
Ümidni üzelmeymen,
Vedisiide turar yar dep.¹³*

Sabaha kadar düşünürüm,
Rüyama girer yâr diye.
Umudumu kesemem,
Sözünde durur yâr diye.

1. 2. Koşmalar

Koşmalar halk şiirinde hece ölçüsünün genellikle 8 veya 11 heceli, *baba-ccca-ddda* kafiye düzenine sahip, dörtlük sayısı 3 ile 5 arasında değişen, genellikle aşk, ayrılık, kavuşma duygularının dile getirildiği dört misralı şiirlerdir. Bunların 5, 6, 7, 8, 10 heceli olanları da vardır¹⁴. Uygur muhebbet koşakları içerisinde koşma tarziyla düzenlenmiş şiirler de bulunmaktadır.

*Östeñ süyi lay bolsa,
İçip koymañ, canım kız.
Köñliñizde men bolsam,
Tütük oynañ, canım kız.*

Kanal suyu çamur ise,
Sakın içmeyin, canım kız.
Gönlünüzde ben varsam,
Düzungün oynayın, canım kız.

*Canım saña teseddük,
Sende ġem yok, köñlüm tok,
Méniñ bilen kariñ yok,
Taşlivetme, canım kız.*

Canım sana tasadduk,
Sende gam yok, gönlün tok,
Bana fazla ilgin yok,
Bırakma beni, canım kız.

*Kirsem omak koynuñǵa,
Gire salsa boynuñǵa,
Su sepkendek kumlukka,
Siñip ketsem canım kız.¹⁵*

Girsem sevgilim koynuna,
Sarılsam boynuna,
Su serpilmiş gibi kuma,
Çekilip kaybolsam, canım kız.

Ancak Uygur muhebbet koşakları arasında bu tür koşma tarzi şiirlerin örnekleri fazla değildir.

¹³ Uygur Helk Koşakları 3, s. 9-10

¹⁴ Hikmet Dizdaroglu, Halk Şiirinde Türler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 72-73

¹⁵ Uygur Helk Koşakları 3, s. 3-4

1. 3. Beyit (ikili)ler

“Beyit” terimi Uygur halk şiirinde hem bir nazım şeklini hem de bir nazım türünü ifade etmektedir. Nazım şekli olarak beyit iki misradan oluşan halk şiirlerini ifade ederken, nazım türü olarak müzikle söylemek üzere değil, okunmak üzere düzenlenmiş, hece, durak ve misra sınırlandırılmasına uğrayamayan, konu bütünlüğüne sahip her türlü halk şiirine işaret etmektedir. Bizim burada bahsettiğimiz beyitten nazım şeklini, yani iki misralı şiri kastediyoruz. Uygur Muhebbet koşakları arasında görünürde beyit, yani iki misralı şiirler yoktur. Ancak beyit adı altında verilen şiirler hem beyit (ikili) hem mani nazım şekliyle düzenlenemektedir.

Seniň canuň meniň canım, Senin canın benim canım,

Bir can emesmu? Bir can değil mi?

Seniň üçün meniň canım Senin için benim canım,

Kurban emesmu? Kurban değil mi?

Seniň canuň meniň canum bir can emesmu?

Seniň üçün meniň canum kurban emesmu?

Yarnı yar demdur kişi, Yâre yâr der mi kişi,

Yamanni yar demdur kişi. Kötüye yâr der mi kişi.

Yahşı yar yanda turup, İyi yâr yanındayken,

Yamanni halamdur kişi. Kötüyü ister mi kişi.

Yarnı yar demdur kişi, yamanni yar demdur kişi,

Yahşı yar yanda turup yamani halamdur kişi.¹⁶

Bağda açıldı, Bağda açtı,

Bir tüp kızılgül, Bir tane gül.

Sayradi şatha, Öttü dalında,

Mestane bulbul Mestane bülbül.

Bağda açıldı bir tüp kızılgül,

Sayradi şatha mestane bulbul.¹⁷

Özellikle ilk misrası 7, ikinci misrası 5 heceli olan ya da ilk misrası 7, ikinci misrası 4 heceli olan şiirler beyit şekline sokmaya en müsait şiirlerdir.

Kızıl kızıl piyazniň, Kırmızı kırmızı soğanın,

¹⁶ Abdureop Teklimakanıy, Esliy Yezilishi Bilen Uyghur On İkki Muqami Tekstliri, Milletler Neshriyatı, Beyjing, 2005, s. 651

¹⁷ Abdureop Teklimakanıy, age., s. 648

Postı tola, yar, yar!
Kız almağan yigitniñ,
Derdi tola, yar, yar!

Kabuğu çoktur, yâr yâr.
 Evlenmeyen delikanının,
 Derdi çoktur, yâr yâr.

Kara kara kağılar,
Harmandıdur, yar-yar,
Öylenmigen yigitler,
Armandıdur, yar-yar.¹⁸

Kara kara kargalar,
 Harmandadır, yâr yâr.
 Evlenmeyen delikanlılar,
 Hasrettedir, yâr yâr.

Ak akına toşkanlar kumda oynar, yar, yar!
Kız almağan yigitler toyda oynar, yar, yar!
Kızıl kızıl piyazniñ postı tola, yar,yar!
Kız almağan yigitniñ derdi tola, yar, yar!
Kara kara kargalar harmanda dur, yar, yar!,
Kız almağan yigitler harmandadur, yar, yar!¹⁹

2. Uygur Muhebbet Koşakları (Aşk Şiirleri) nin Mısra Yapısı

Uygur muhebbet koşaklarında mısra sayısı genellikle dörttür. Ancak bununla birlikte 5, 6, 10 mısralı olanları da vardır.

2. 1. 5 mısralı olanlar:

<i>Çimendoppisını deymu?</i>	Çemen şapkasını mı desem ?
<i>Kelemdek kaşını deymu.</i>	Kalem gibi kaşını mı desem.
<i>Sumbul saçını deymu?</i>	Sünbül saçlarını mı desem ?
<i>Öçmes otka sép koyup,</i>	Beni sönmez ateşe atıp,
<i>Uniñ oynasını deymu ?</i>	Onun eğlenmesini mi desem.

<i>İskaylañda sim karivat,</i>	Kapı önünde tel yatak,
<i>Men yatmaymen, özeñ yat,</i>	Ben yatamam, kendin yat.
<i>Kim bilen yatsañ yat meyli,</i>	Kiminle yatarsan yat, tamam,
<i>Yar dégen şundak bolsa,</i>	Yâr denen böyle ise,
<i>Yar tutmaymen pendiyat.²⁰</i>	Yâr tutmam ben olsun ant.

¹⁸ Uygur Helk Koşakları 4, s.325

¹⁹ Reşit Rahmeti Arat, "Doğu Türkçesi Metinleri", Yayına hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 37

2. 2. 6 misralı olanlar:

<i>Kétip bargan kağılar,</i>	Gitmekte olan kargalar,
<i>Körüp kelgin yarimni.</i>	Görüp gelin yarımı.
<i>Özüñ her cayda bolsaň,</i>	Sen nerede isen,
<i>Koyup kéley canimni.</i>	Bırakıp geleyim canımı.
<i>Kim béríp éytar saña,</i>	Kim gidip anlatır sana,
<i>Méniñ derdu halimni.²¹</i>	Benim dert ve hâlimi.

2. 3. 10 misralı olanlar:

<i>İçim köyidü bekmu,</i>	İçim yanıyor pek de,
<i>Siz bağıri taşka.</i>	Sizin gibi kalbi taşıa.
<i>Ustikensiz ecebmu,</i>	Çok usta imişsiniz,
<i>Gepte bablaşka.</i>	Lafla kandırmaya.
<i>Koşulamsız cüb bolup,</i>	Var misiniz çift olup,
<i>Bille yaşaşka.</i>	Birlikte yaşamaya.
<i>Çidimaydu yürükim,</i>	Dayanmıyor yüreğim,
<i>Sizni taşlaşka.</i>	Sizi terk etmeye.
<i>Çın ehdimiz şundak bolsun,</i>	Gerçek ahdimiz böyle olsun,
<i>Söygü başlaşka.²²</i>	Sevgiyi başlatmaya.

Bunlar Anadolu sahisi halk şiirindeki “yedekli mani” ya da “artık mani” diye adlandırılmış manilere benzemektedir.

3. Uygur Muhebbet Koşakları (Aşk Şiirleri) nin Hece Yapısı

Uygur muhebbet koşaklarının hece sayısı 5'ten 16'ya kadar çıkabilmektedir.

3. 1. Beş heceli olanlar:

<i>Men yarnı kördüm,</i>	Ben yarı gördüm,
<i>Mestane boldum.</i>	Mestane oldum.
<i>Eklu hoşumdin,</i>	Akıl şuurumdan,
<i>Divane boldum.</i>	Divane oldum.

²⁰ Uygur Helk Koşaklısı 4, s. 42-43

²¹ Uygur Helk Koşaklısı 2, s. 170

²² Uygur Helk Koşaklısı 3, s. 303

<i>Divane kilğan,</i>	Divane eden,
<i>Aydek yüzüñdur.</i>	Ay gibi yüzündür.
<i>Mestane kilğan,</i>	Mestane eden,
<i>Séerin sözüñdur.²³</i>	Şirin sözündür.

3. 1.1. Birinci ve üçüncü mısrası 5, ikinci ve dördüncü mısrası 8 heceli olanlar:

<i>Yarım, séniñki,</i>	Yârim, senin,
<i>Cüpti anarıñ barmidi?</i>	Çifte narın mı var idi?
<i>Kişiniñ yarida,</i>	Elin yârinde,
<i>Séniñ temeyiñ barmidi?.²⁴</i>	Tamahın mı var idi?

Muhebbet koşakları içerisinde nadir rastlanan bu örnekte üçüncü mîşranın altı heceli olması önemli değildir. Halk şiirinde ölçü bakımından düzenli olmayan şiirler çoktur. Bunlar halk şiirinde normal sayılır.

3. 2. Altı heceli olanlar:

<i>Leñgerge kelmeyttim,</i>	Lenger'e gelmezdim,
<i>Keltürdi yar meni.</i>	Getirdi yâr beni.
<i>Ottimu köymeyttim,</i>	Ateşte yanmadım,
<i>Köydürdi yar meni.²⁵</i>	Yandırıldı yâr beni.

3. 2. 1. Birinci ve üçüncü mîşraları 6 heceli, ikinci ve dördüncü mîşraları 5 heceli olanlar:

<i>Kelem kaşlı iken,</i>	Kalem kaşlı imiş,
<i>Cannuñ piraki.</i>	Canın firakı.
<i>Ecep dişvar iken,</i>	Acep zor imiş,
<i>Yolniñ yıraklı.</i> ²⁶	Yolun uzağı.

<i>Karakaş çıkkuce,</i>	Kara kaşlı çıkışa dek,
<i>Yığlay hudağa.</i>	Ağlayayım Allah'a.
<i>Karakaş çıkmisa,</i>	Kara kaşlı çıkışmazsa,
<i>Kaldım balaǵa.²⁷</i>	Kaldım belaya.

²³ Uygur Helk Koşakları 3, s. 252

²⁴ Uygur Helk Koşakları 4, s. 172

²⁵ Osman İsmail, Helk Eğiz Edebiyatı Hekkide Omumiy Bayan, Şincang Helk Neşriyatı, Ürümqi, 1998, s. 542

²⁶ Uygur Helk Koşakları 4, s. 253

²⁷ Uygur Helk Koşakları 4, s. 260

3. 3. Yedi heceli olanlar:

3. 3. 1. Birinci ve üçüncü misraları 7, ikinci ve dördüncü misraları 5 heceli olanlar:

<i>Egiz taǵnuň bészida,</i>	Yüce dağın başında,
<i>Yayıldı koyum.</i>	Yayıldı koyun.
<i>Söyey désem yarni men,</i>	Öpeyim desem yâri,
<i>Yetmidi boyum.²⁸</i>	Yetmedi boyum.

<i>Eriklarǵa su keldi,</i>	Ariklara su geldi,
<i>Béliklarǵa yem.</i>	Balıklara yem.
<i>Elniň yarı oynaydu,</i>	Elin yârı oynuyor
<i>Bizge néme ǵem?²⁹</i>	Bize bu ne gam?

3. 3. 2. Birinci ve üçüncü misraları 7, ikinci ve dördüncü misraları 4 heceli olanlar:

<i>Gül kaşıda çimenniň,</i>	Gül yanında çemenin,
<i>Möhleti bar.</i>	Mühleti var.
<i>Muradığa yetkenniň,</i>	Muradına erenin,
<i>Döleti bar.³⁰</i>	Devleti var.

3. 4. Sekiz heceli olanlar:

<i>Ecep boldum, ecep boldum,</i>	Garip oldum, garip oldum,
<i>Ecep bolǵanǵa yiǵlaymen.</i>	Garip olduğuma ağlarım.
<i>Kıṣiniň yurtıǵa bérıp,</i>	Elin yurduna gidip,
<i>Yétim bolǵanǵa yiǵlaymen.³¹</i>	Yetim olduğuma ağlarım.

<i>Vapa izdep capa çektim,</i>	Vefa arayıp cefa çektim,
<i>Cudalik tostı behtimni.</i>	Ayrılık engelledi bahtımı.
<i>Nadanlarǵa köñül bersem,</i>	Cahillere gönül versem,
<i>Çüşenmey ketti kelbimi.³²</i>	Anlamadı kalbimi.

²⁸ Uygur Helk Koşaklısı 4, s. 260

²⁹ Uygur Helk Koşaklısı 4, s. 260

³⁰ Uygur Helk Koşaklısı 4, s. 258

³¹ Gunnar Jaring, Uygur Helk Edebiyatı Cevherliri, Milletler Neşriyatı, Beyjing, 1997, s. 200

³² Uygur Helk Koşaklısı 4, s. 214

3. 4. 1 Birinci ve üçüncü misraları 8, ikinci ve dördüncü misraları 5 heceli olanlar:

<i>Tañ seherde teyyarlaptu,</i>	Sabahleyin hazırlamış,
<i>Maña sütlük çay.</i>	Bana sütlü çay.
<i>Şu yarimniñ köñli ap'ak,</i>	Şu yârimin gönlü apak,
<i>Asmandiki ay.³³</i>	Semadaki ay.

3. 4. 2. Birinci ve üçüncü misraları 8, ikinci ve dördüncü misraları 4 heceli olanlar:

<i>Tem-tem deydu, tem-tem deydu,</i>	Temtem derler, temtem derler,
<i>Tem-tem gülni.</i>	Temtem gülünü.
<i>Untalmidim şu çakkiçe,</i>	Unutamadım şu ana dek,
<i>Yarim hörni.³⁴</i>	Yârim huriyi.

3. 5. Dokuz heceli olanlar:

<i>Atlık bérüp yanduk piyade,</i>	Athlı gidip döndük piyade,
<i>Bumu bizge tekdir irade.</i>	Bu da bize takdir-i irade.
<i>Bivapa dost tutsañ navada,</i>	Vefasız dost tutsan eğer,
<i>Kılıkları andın ziyade.³⁵</i>	Davranışı ondan ziyade.

3. 6. On heceli olanlar:

<i>Yamanlap sendin ketsem yırakka,</i>	Darılıp sana gitsem irağa,
<i>Çidalmidim héç otuñ pirakka.</i>	Dayanamadım ateş-i firaka.
<i>Vapasızlık kip taşlısam seni,</i>	Vefasızlık edip terk etsem seni,
<i>Ahir çüşermen gorzi dozakka.³⁶</i>	Ahir düşerim cukur duzaha.

3. 7. On bir heceli olanlar:

<i>Kara yağlık yarışıptu yüzüñge,</i>	Kara yağlık yakışmıştır yüzüne,
<i>İçim köydi ikki çolpan közüñge.</i>	İçim yandı iki çulpan gözüne,
<i>Köyüp-köyüp kara taşlar ériydu,</i>	Yanıp yanıp kara taşlar eriyor,
<i>Ağzındıki hesel uhşaş sözüñge.³⁷</i>	Ağzındaki bal misali sözüne.

³³ Uygur Helk Koşakları 4, s. 265³⁴ Uygur Helk Koşakları 4, s. 266³⁵ Muhemmetcan Sadık, Uygur Helk Eğiz Edebiyatı Hekkide, Şincang Helk Neşriyatı, Ürümqi, 1995, s. 333³⁶ Osman İsmail, age., s. 544³⁷ Uygur Helk Koşakları 2, s. 88

3. 8. On iki heceli olanlar:

*Kara-kara kağılar kayrılıp uçtu,
Egip-egip ahiri yerge konuştı.
Hekniň yarı yénida, künde mundaştı,
Méniň yarım yırakta, közümdin uçtu.*³⁸

Kara kara kargalar dönerek uçtular,
Dönüp dönüp sonunda yere kondular.
Elin yarı yanında her gün dertleştı,
Benim yârim uzakta gözümden uçtu.

3. 9. On üç heceli olanlar:

*Bizniň yarnı ataydiken yurtıda Rena,
Teriplisem ekli kamil, mollamdek dena.
Dena bolsa kel dégende bir kelmesmidi,
Kelmigenni körüp koyduk, kurukla bana.*³⁹

Bizim yâra diyorlarmış yurdunda Râna,
Tarif etsem akli kamil, molla gibi dânâ.
Dânâ ise gel dedikte bir gelmez miydi,
Gelmediğini gördük, hepsi bahane.

3. 10. On dört heceli olanlar:

*Derdiňni maňa éytsaň, séniň derdiňge yetsem
Öyüñdin élip çıktı, çöllerge élip ketsem.
İkkimiz bolup hemrah çöller içide yürsek,
Bağrımnı yérip tiğda, yürükimni körsetsem.*⁴⁰

Derdini bana anlatsan senin derdine yetsem,
Evinden alıp çıktı çöllere alıp gitsem.
İkimiz arkadaş olup çöller içre dolaşsak,
Kalbimi yarıp tiğla yüreğimi göstersem.

3. 11. On beş heceli olanlar:

*Kapkara boran kélép sundurdi gülniň şahını,
Kimge éytip, kimge yiğlay bivapanıň derdini.
Yar kélép saldı yürekke hencirini neççe ret,
Bu cihanda kim sorar miskin köňülniň erzini ?*⁴¹

Kapkara boran kopup kırdı gülün dalını,
Kime anlatıp kime ağlayayım vefasızın derdini.
Yâr gelip vurdu hançerini yüreğe nice kez,
Bu cihanda kim soracak miskin gönlün arzını.

3. 12. On altı heceli olanlar:

Kara saçın cula etse, ecep sumbulğa ohşaydu,

³⁸ Osman İsmail, age., s. 545

³⁹ Osman İsmail, age., s. 545

⁴⁰ Osman İsmail, age., s. 545-546

⁴¹ Osman İsmail, age., s. 546

*Séni yad eylisem her çağ yürek can birle kakşaydu.
Kéçe-kündüz séni eslep bu tende kalmıdı taket,
Kişiniň yurtığa bérüp köňül azğanğa ohşaydu.⁴²*

Kara saçın dalgalansa sanki sümbüle benzıyor,
Seni yâd etsem her an kalbim acıyla sisliyor.
Gece gündüz seni anıp bu tende kalmadı takat,
Elin yurduna gidip gönül azmişa benzıyor.

Uygur muhebbet koşakları hece sayısı bakımından bu kadar çeşitlilik gösterse de, genellikle yedi heceli olanlar çoğuluktadır.

4. Uygur Muhebbet Koşakları (Aşk Şiirleri) ndaki Bazı Formel Mısralar

Uygur muhebbet koşakları arasında kalıplamış bazı formel mısralar bulunmaktadır.

<i>Can içinde canan kız,</i>	Can içinde canan kız,
<i>Canğa otnı yakan kız.</i>	Cana ateş yakan kız.
<i>Kaşlırı unıň mehbub,</i>	Kaşları onun güzel,
<i>Çaçlırı sulayman kız.</i>	Saçları Süleyman kız.

<i>Can içinde canan kız,</i>	Can içinde canan kız,
<i>Canğa otnı yakkan kız</i>	Cana ateş yakan kız.
<i>Söyer yarnı körgende,</i>	Sevdığı yarı gördüğünde,
<i>Almidek kızarğan kız.</i>	Elma gibi kızaran kız.

<i>Can içinde canan kız,</i>	Can içinde canan kız,
<i>Canğa otnı yakkan kız.</i>	Cana ateş yakan kız.
<i>Kirpikini oyntıp,</i>	Kirpiğini oynatıp,
<i>Kiya közde bakkan kız.⁴³</i>	Yan gözüyle bakan kız.

Bu örnekte “Can içinde canan kız / Canğa otnı yakan kız” formel mısradır. Şair Nimşehit’in “Kız” adlı şiiri de böyle bir formel üzerine kurulmuştur.

<i>Nazuk céver çakkan kız,</i>	Narin becerikli çevik kız,
<i>Canğa otnı yakkan kız.</i>	Cana ateş yakan kız.
<i>Kirpikide oyntıp,</i>	Kirpiğini oynatıp,
<i>Kiya közde bakkan kız.⁴⁴</i>	Yan gözüyle bakan kız.

⁴² Osman İsmail, age., s. 546

⁴³ Uygur Helk Koşakları 2, s. 80

⁴⁴ Nimşehit Ermiya Eli Sayramiy, Aldıda, Sincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 2008, s. 77

Bir de şu örneğe bakalım:

<i>Şıldırılgan kumuşka,</i>	Haşırdayan kamışa,
<i>Otnı yaktın némişka?</i>	Ateş yaktın ne diye ?
<i>Maña könlüñ bolmisa,</i>	Madem bana gönlün yok,
<i>Başa söydüñ némişka</i>	Başa sevdin ne diye ?

<i>Şıldır-şıldır kumuşka,</i>	Hışırdayan kamışa,
<i>Otnı yaktıñ némişka?</i>	Ateş yaktın ne diye ?
<i>Eskatmığan şu yargā,</i>	İşe yaramayan o yâre,
<i>Köñül berdiñ némişka?</i>	Gönül verdin ne diye ?

<i>Şıldır-şıldır kumuşka,</i>	Hışırdayan kamışa,
<i>Otnı yaktıñ némişka?</i>	Ateş yaktın ne diye ?
<i>Uzun boldı, körmidim,</i>	Çoktandır görmedim,
<i>Mendin kaçtıñ, némişka?</i>	Benden kaçdın ne diye ?

<i>Şıldır-şıldır kumuşka,</i>	Hışırdayan kamışa,
<i>Otnı yaktıñ némişka?</i>	Ateş yaktın ne diye ?
<i>Oynamaylı dep tursam,</i>	Oynamayalım dedikçe,
<i>Kélivaldiñ némişka?</i> ⁴⁵	Geliyorsun ne diye ?

Bu şiirde “şıldır-şıldır kumuşka / Otnı yaktıñ némişka?” dizesi formel misradır. Eğer bu formel misra bent sonunda tekrarlansaydı, bunlara nakarat diyebilirdik. Uygur muhebbet koşakları arasında buna benzer örnekler epeyce görülmektedir.

5. Uygur Muhebbet Koşakları (Aşk Şiirleri)nın Kafije Yapısı

5. 1. Kafiyenin Tanımı ve Çeşitleri

Şiirde dizelerin sonunda oluşturulan ses benzerliğine kafije denindiğini biliyoruz. Benzer seslerin az veya çokluğuna göre, kafiyeler çeyrek kafije, yarıml kafije, tam kafije, zengin kafije, cinaslı kafije olmak üzere 5'e ayrılır. Çıkakları birbirine yakın sesler (*ç-s; n-l-r; z-s, ğ-v*)den oluşturulan kafiyelere çeyrek kafije; tek ses benzerliği (*aç-seç-göç*)yle oluşturulan kafiyeler yarıml kafije; iki ses benzerliği (*yaş-baş-taş*)yle oluşturulan kafiyelere tam kafije; ikiden fazla ses benzerliği (*virane-rindane-meyhane*)yle oluşturulan kafiyelere zengin kafije; yazılışı aynı, anlamı farklı kelimelerle oluşturulan kafiyelere cinaslı kafije denmektedir.⁴⁶ Uygur muhebbet koşaklarında bunlardan en çok yarıml kafije tercih edilmiştir.

<i>Yar derdi yaman iken,</i>	Yâr derdi fena imiş,
------------------------------	----------------------

⁴⁵ Uygur Helk Koşakları 2, s. 2-3

⁴⁶ Doğan Kaya, age, s. 394-398

<i>Men öre turalmaymen.</i>	Ayakta duramıyorum.
<i>Baray désem yol yırak,</i>	Gideyim desem yol ırak,
<i>Vaktida körelmeymen.⁴⁷</i>	Vaktinde göremiyorum.

Bununla birlikte tam ve zengin kafiye çeşitleri kullanılmıştır.

<i>Kéce yétip gém bilen,</i>	Gece yatıp gam ile,
<i>Köz yéşimiz nem bilen.</i>	Göz yaşamız nem ile.
<i>Kaçan birge bolarmız,</i>	Ne zaman birlikte olacağız,
<i>Méhriban senem bilen.⁴⁸</i>	Mihriban senem ile.

Uygur muhebbet koşaklarında redife dayalı, kafiye olmayan örnekler de bulunmaktadır.

<i>Yarnuň öyi koça bësi,</i>	Yârin evi sokak başı,
<i>Egip kételmeydu kişi.</i>	Dönüp gidemez kişi.
<i>Yarnuň işk-pıräkidin,</i>	Yârin aşk-ı firakından,
<i>Ümid üzelmeydu kişi.⁴⁹</i>	Umut kesemez kişi.

Bu örnekteki “ket-” ile “üz-” sözcükleri kafiye oluşturmaz. Burada koşak “-elmeydu kişi” redifleri üzerine kurulmuştur.

5. 2. Uygur Muhebbet koşakları (Aşk Şiirleri)nın Kafiye Düzeni.

5. 2. 1. Kafiye düzeni *abcb* olanlar:

Uygur sahasında “araş kapiye” denen⁵⁰ bu kafiye düzenine göre, her dörtlüğün 2. ve 4. misralarında kafiye bulunur. Uygur muhebbet koşakları içerisinde bu tür kafiye düzenine sahip olanlar önemli yer tutar.

<i>Ah urarmen, ah urarmen,</i>	Ah çekerim, ah çekerim,
<i>Ahlırim tutkay seni.</i>	Ahlarım tutsun seni.
<i>Köz yéşim derya bolup,</i>	Gözyaşım derya olup,
<i>Bélüklerim yutkay seni.⁵¹</i>	Balıklarım yutsun seni.
<i>Havadin uçup çüşken,</i>	Havadan uçup inen,
<i>Ördekmikin, gäzmikin ?</i>	Ördek midir, kaz mıdır ?
<i>Yarım, seniň işkiňda,</i>	Yârim, senin aşkından,
<i>Tartkan derdim azmikin ?⁵²</i>	Çektilerim az mıdır ?

⁴⁷ Uygur Helk Koşakları 4, s. 8

⁴⁸ Uygur Helk Koşakları 4,, s. 48

⁴⁹ Uygur Helk Koşakları 4, s. 61

⁵⁰ Mehmet Zunun, Abdukerim Rahman, Uygur Helk Eğiz Edebiyatınıñ Asası, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 1982, s. 236

⁵¹ Osman İsmail, age., s. 555

6 misralı koşaklarda kafiye düzeni *abcbdb* şeklinde devam eder.

<i>Kızılgül kelem kaşim,</i>	Kızılgül kalem kaşim,
<i>Deryadek akar yaşam.</i>	Derya gibi akar yaşam.
<i>Ussısam, levi bilen,</i>	Susasam dudağıyla,
<i>Su içürgen adaşım.</i>	Su içiren arkadaşım.
<i>Şu pelekniň çarkidek,</i>	Şu feleğin çarkı gibi,
<i>Çörgiler meniň başım.</i> ⁵³	Dönüyor benim başım.

5. 2. .2. Kafiye düzeni *aaba* olanlar:

Uygur halk şiirinde “uç kapiye” diye ifade edilen⁵⁴ bu kafiye düzenine göre, her dörtlüğün 1. 2. ve 4. misraları birbirleriyle kafiyelidir. Bu tür kafiye düzenine sahip koşaklar da çoktur.

<i>Karlıgaç kara bolar,</i>	Kırlangıç kara olur,
<i>Kanıtla ala bolar.</i>	Kanadı ala olur.
<i>Yarıň bivapa bolsa,</i>	Yârin vefasız ise,
<i>Béşinäga bala bolar.</i> ⁵⁵	Bâsına bela olur.

<i>Köçet tiktım bağ boldı,</i>	Fidan diktim bağ oldu,
<i>Oynaydığın çağ boldı.</i>	Eğlenecek çağ oldu.
<i>Maňa kılğan ahanet,</i>	Bana yapılan hakaret,
<i>Yürükime dağ boldı.</i> ⁵⁶	Yüreğime dağ oldu.

5. 2. .3. Kafiye düzeni *aaaa* olanlar:

Uygur sahasında “tutuş kapiye” olarak adlandırılan⁵⁷ bu kafiye düzenine göre, her dörtlüğün tüm misraları birbirleriyle kafiyeli olur.

<i>At mindim köreň kaşka,</i>	Ata bindim yürüük kaşka,
<i>Sekrettim taştın taşka.</i>	Ziplattın taştan taşı,
<i>Her kimniň yarı başka,</i>	Herkesin yârı başka,
Ohşamdu kelem kaşka. ⁵⁸	Benzer mi kalem kaşa.

⁵² Uygur Helk Koşaklısı 2, s. 33

⁵³ Uygur Helk Koşaklısı 4, s. 87

⁵⁴ Mehmet Zunun, Abdukerim Rahman, age, s. 237

⁵⁵ Mehmetcan Sadık, age., s. 312

⁵⁶ Uygur Helk Koşaklısı 4, s. 226

⁵⁷ Mehmet Zunun, Abdukerim Rahman, age, s. 238

⁵⁸ Uygur Helk Koşaklısı 2, s. 62

<i>Yarimniň éti Leyli</i>	Yârimin adı Leyli,
<i>Bizge barmudu meyli.</i>	Bize var midir meyli.
<i>Bolsa bolmisa meyli,</i>	Varsa, yoksa da peki,
<i>Men yarınıň kalenderi.⁵⁹</i>	Ben yârin kalenderi.

5. 2. 4. Kafiye düzeni *abab* olanlar:

Uygur halk şiirinde “almaş kapiye” denen⁶⁰ bu kafiye düzenine göre, her dörtlüğün 1. ve 3. mísrasıyla 2. ve 4. mísrası birbirleriye kafiyeli olur.

<i>Sekkiz otak yolları,</i>	Sekiz Otak yolları,
<i>Kök yantak bilen tolğan.</i>	Deve dikeniyle dolmuş.
<i>Şéker hanniň kolları,</i>	Şekerhan’ın elleri,
<i>Héne koyup gül bolğan.⁶¹</i>	Kına yakıp gül olmuş.

5. 2. 5. Kafiye düzeni *abbb* olanlar:

Bu kafiye düzenine göre, her dörtlüğün 2., 3., 4. mísraları birbirleriyle kafiyeli olur.

<i>Kakkuk aşığı Zeynep,</i>	Kakkuk’un aşığı Zeynep,
<i>Biri bağda, biri taǵda,</i>	Biri bağda, biri daǵda.
<i>Bulbul sayrıǵan çağda,</i>	Bülbül’ün öttüğü çağda,
<i>Men yarım bilen baǵda.⁶²</i>	Ben yârim ile baǵda.

<i>Capanı kim tola çekse,</i>	Cefayı kim çok çekerse,
<i>Göherni şu alur taştın.</i>	Gevheri o alır taştan.
<i>Göherni alǵuçe taştın,</i>	Gevheri alana dek taştan,
<i>Ni sevda öter başdın.⁶³</i>	Ne sevda geçer baştan.

5. 2. 6. Kafiye düzeni *aabb* olanlar:

Bu kafiye düzenine göre, ilk iki mísra kendi aralarında, sonraki iki mísra da kendi aralarında kafiyeli olur.

<i>Kéşin kara, késiň kara,</i>	Kaşın kara, kaşın kara,
--------------------------------	-------------------------

⁵⁹ Uygur Helk Koşakları 2, s. 20

⁶⁰ Mehmet Zunun, Abdikerim Rahman, age, s. 238

⁶¹ Uygur Helk Koşakları 2, s. 89

⁶² Osman İsmail, age., s. 556; Uygur Helk Koşakları 2, s. 62

⁶² Uygur Helk Koşakları 2, s. 20

⁶² Mehmet Zunun, Abdikerim Rahman, age, s. 238

⁶² Uygur Helk Koşakları 2, s. 89

⁶² Osman İsmail, age., s. 556

⁶³ Osman İsmail, age., s. 539

<i>Kéşin din köziñ kara.</i>	Kaşından gözün kara.
<i>Kirpikiñ din nurlar tamar,</i>	Kirpiğinden ışık damlar,
<i>Söysem yürekim kanar.</i>	Öpsem yüreğim kanar.
<i>Kiçikkine kara köz,</i>	Küçük kara göz,
<i>Tili tatlik, şérin söz.</i>	Dili tatlı, şirin söz.
<i>Uçup ketti öyüm din,</i>	Uçup gitti evimden,
<i>Gayip boldı közümdin.⁶⁴</i>	Kayboldu gözümden.
<i>Men séni körgençe körgüm kélédu,</i>	Seni gördükçe göresim gelir,
<i>Kuçıkımğa elip söygüm kélédu.</i>	Kucağıma alıp öpesim gelir.
<i>Hemiše men séni yad étedurmen,</i>	Daima ben seni yâd ediyorum,
<i>Küç-madarımdın hem kétédurmen</i>	Güçten kuvvetten gidiyorum.
<i>Ey ménin güzel yarım, kelem kaş,</i>	Ey benim güzel yârim, kalem kaş,
<i>Közümdin aktı kan bilen yaşı.</i>	Gözümden aktı kan ile yaşı.
<i>Kéce bolsa uyku kaçtı,</i>	Gece olsa uyku kaçtı,
<i>Tamamıy ezayımğa ot tutasta</i>	Tüm vücaduma ateş tutuştu.
<i>Ketti ménin canım ékip,</i>	Gitti benin canım akıp,
<i>Yatsam bağırmı yerge yéküp.</i>	Yatsam bağırmı yere yapıştırıp.
<i>Huda éritse taş bağırıñıznı,</i>	Allah eritsin taş kalbinizi,
<i>Tutup yatsam mubarek sağrıñıznı.⁶⁵</i>	Tutup yatsam mübarek kalçanızı.

6. Uygur Muhebbet Koşakları (Aşk Şiirleri) nda Bağlantı

Türk halk şiirinde “kavuştak” diye de adlandırılan bağlantı türkülerde bent sonunda aynen tekrarlanan misra veya misralardır. Uygur muhebbet koşaklarında bağlantının fazla kullanılmadığı görülmektedir. Elimizdeki örneklerden birinde bağlantı bulunmaktadır.

<i>Saydiki koram taşka,</i>	Deredeki büyük taşı,
<i>Ot yaksam, köyüp ketse.</i>	Ateş yaksam da yanıp gitse.
<i>Vapa kılımığan yarlar,</i>	Vefa etmeyen yârler,
<i>Ecel kélip ölüp ketse.</i>	Ecel gelse de ölüp gitse.
<i>Vapasız yargı mañ lenet.</i>	Vefasız yâre bin lanet.

⁶⁴ Osman İsmail, age., s. 536

⁶⁵ Uygur Helk Koşakları 4, s. 38-39

<i>Uçañdiki çapanı,</i>	Sırtındaki ceketi,
<i>Dikamikin, deptimen.</i>	Sentetik kumaştan sanmışım.
<i>Çirayiñga bir karap,</i>	Yüzüne bir bakarak,
<i>Ademmirkin, deptimen.</i>	Seni insan sanmışım.
<i>Vapasız yarǵa miñ lenet.⁶⁶</i>	Vefasız yâre bin lanet.

7. Uygur Muhebbet koşakları (Aşk Şiirleri)nın Durak Yapısı

Durak şiirde ritmi ve ahengi sağlayan, tekdüzeliği kırın önemli unsurların biridir. Durakların belli bir düzeni vardır. Genellikle 5 heceli türküler 3+2; 7 heceli türküler 4+3; 8 heceli türküler 4+4; 11 heceli türküler 6+5 durak yapısına sahiptir. Ancak bu yapı her zaman bu şekilde devam etmez. 3+2 yapısındaki durak 2+3 şeklinde; 4+3 yapısındaki durak 3+4, 5+2, 2+5 şeklinde; 4+4 yapısındaki durak 5+3, 3+5, 6+2, 2+6 şeklinde; 6+5 yapısındaki durak 5+6, 4+4+3, 3+5+3, 4+3+4, 3+3+5 şeklinde olabilmektedir. Uygur muhabbet koşaklarında bu durak çeşitlerinin hemen hemen rastlamak mümkündür.

Sonuç:

1. Türk halk şiirinde olduğu gibi, Uygur halk şiirinde de mani, koşma ve beyit nazım biçimleri bulunmaktadır. Uygur muhebbet koşaklarında bunlardan en çok mani nazım biçimini kullanılmıştır. Uygur muhebbet koşaklarında manının klasik örnekleri (7 heceli, *aaba* kafiyeli) nin yanı sıra diğer çeşitleri (mesela ilk misrası 7, ikinci misrası 5 heceli; ilk misrası 7, ikinci misrası 4 heceli; ilk misrası 8, ikinci misrası 5 heceli olan maniler) de bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında 7 heceli, *abcb* kafiyeli maniler büyük çoğunluğu teşkil etmektedir.
2. Uygur muhebbet koşakları arasında *aabb* kafije düzenine sahip maniler de vardır ki, bunlar sanki iki beyit (ikili)in yan yana gelmesiyle oluşturulmuş gibidirler. Bunlar dörtlük şeklinde düzenlenenebildiği gibi, ikili şeklinde de veya ardı ardına gelecek şekilde de düzenlenlenebilir.
3. Uygur muhebbet koşakları arasında ayrıca zincirbent maniler de söz konusudur. Zincirbent manilerde ilk dörtluğun son misrası 2. dörtluğun ilk misrasında tekrarlanmaktadır.
4. Uygur muhebbet koşakları içerisinde koşma tarzıyla düzenlenenmiş şiirler de bulunmaktadır. Ancak bu tür koşma tarzı şiirlerin örnekleri fazla değildir.
5. Uygur Muhebbet koşaklarında görünürde beyit, yani iki misralı şiirler yoktur. Ancak beyit adı altında verilen şiirler hem beyit (ikili) hem mani nazım şekliyle düzenlenenebilmektedir. Özellikle ilk misrası 7, ikinci misrası 5 heceli olan ya da ilk misrası 7, ikinci misrası 4 heceli olan şiirler beyit şecline sokmaya en müsait şiirlerdir.
6. Uygur muhebbet koşaklarında misra sayısı genellikle dörttür. Ancak bununla birlikte 5, 6, 10 misralı olanları da vardır.
7. Uygur muhebbet koşaklarının hece sayısı 5'ten 16'ya kadar çıkabilemektedir. Bu koşaklar hece sayısı bakımından bu kadar çeşitlilik gösterse de, genellikle yedi heceli olanlar çoğunluktadır.
8. Uygur muhebbet koşaklarında en çok yarı kafije tercih edilmiştir. Bununla birlikte tam ve zengin kafije çeşitleri kullanılmıştır.
9. Uygur muhebbet koşaklarında redife dayalı, kafije olmayan örnekler de bulunmaktadır.

⁶⁶ Uygur Helk Koşaklısı 4, s. 162

10. Uygur Muhebbet koşakları (Aşk Şiirleri)ının kafiye düzeni *abcb, aaba, aaaa, abab, abbb, aabb* şeklindedir.
11. Uygur muhebbet koşakları arasında kalıplamış bazı formel mısralar bulunmaktadır.
12. Türk halk şiirinde “kavuştak” diye de adlandırılan bağlantının Uygur muhebbet koşaklarında fazla kullanılmadığı görülmektedir.
13. Uygur muhabbet koşaklarında Türk halk şiirinde bulunan durak çeşitlerinin hemen hemen hepsine rastlamak mümkündür.

KAYNAKLAR

- ARAT, Reşit Rahmeti, **Doğu Türkçesi Metinleri**, Yayına hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürü Araştırması Enstitüsü, Ankara, 1987.
- BOKİYEV, O, **Uyğur Xelk Lirik Şe’riyatı**, Uzbekistan SSR “Fen” Neşriyatı, Toşkent, 1978
- DİZDAROĞLU, Hikmet, **Halk Şiirinde Türler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.
- JARRİNG, Gunnar, **Uyğur Helk Edebiyatı Cevherliri**, Milletler Neşriyatı, Beyjing, 1997.
- KAYA, Doğan, **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ yayınları, Ankara, 2007.
- Nimşehit Ermiya Eli Sayramiy, **Aldıda**, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 2008.
- SADIK, Muhemmetcan, **Uygur Helk Eğiz Edebiyatı Hekkide**, Şincang Helk Neşriyatı, Ürümcü, 1995.
- TEKLİMAKANİY, Abdureop, **Esliy Yezilishi Bilen Uyghur On İki Muqami Tekstliri**, Milletler Neshriyatı, Beyjing, 2005.
- ÖMER, Uçkuncan, **Uyğur helk Tarihiy Koşakları Kamusı**, Şincang Üniversitesi Neşriyatı, Ürümcü, 2009.
- Uyğur Xelk Koşakları**, Derleyen (Jiğip topluğu): Oktyabir Camaldinov, Almuta “Cazuş”, 1988.
- Uyğur Helk Koşakları 2**, Şincang Helk Neşriyatı, Ürümcü, 2006.
- Uyğur Helk Koşakları 3**, Şincang Helk Neşriyatı, Ürümcü, 2006.
- Uyğur Helk Koşakları 4**, Şincang Helk Neşriyatı, Ürümcü, 2006.
- Uyğur Xelk Eğiz İcadiyiti**, Kazakistan SSR “Nauka” Neşriyatı, Almuta, 1983
- ZUNUN, Mehmet- Abdikerim Rahman, **Uygur Helk Eğiz Edebiyatınıñ Asashırı**, Şincang Helk Neşriyatı, Urymçi, 1982.